

Semiotische bewegingsleer voor maatschappelijk informatieverkeer

Pieter Wisse

Hoe kan het toch, dat ik bevestiging van het nut van Metapatroon blijf ontdekken, maar dat tot dusver nauwelijks iemand erin geïnteresseerd raakt? Doe ik soms iets, zo niet alles, verkeerd met mijn pogingen tot voorlichting?¹ Tja, zoals Frederik J.J. Buytendijk (1887-1974) stelt in *Algemene theorie der menselijke houding en beweging* (Spectrum/Standaard, 1948),²

menigmaal gaat [...] de praktijk aan de theorie vooraf en zien wij vaak bij zeer onvolkomen motivering goede methoden ontstaan. Het is de taak der wetenschap de theoretische achterstand in te halen.[p. 147]

Gebrek aan aanvankelijke “motivering” is het echter niet, eerder integendeel. Hoewel ik de methode voor zgn conceptuele modellering pas later de naam Metapatroon gaf, meen ik me van meet af aan om deugdelijke grondslagen bekommerd te hebben.³ De moeilijkheid zit ‘m volgens mij erin, dat iemand voor begrip enzovoort moet wisselen van paradigma, zeg ook maar allerbasaalste begrippen.

Weliswaar strookt Metapatroon redelijk met het beeld dat iemand desgevraagd van de rest van de werkelijkheid heeft, maar is kennelijk strijdig met het zelfbeeld van de meeste mensen, in elk geval van wie beslissen over welke modelleermethode geldt. Zij beschouwen zichzelf als vergaand autonoom, zelfvoorzienend, uit één stuk, door en door consistent in gedragingen, enzovoort.

En Metapatroon? Daaraan ligt de aanname ten grondslag dat gedrag altijd situationeel is. Eenduidig gedrag is slechts toewijsbaar aan steeds een bepaalde samenloop van situatie en object (als persoon: subject). Autonomie is nooit absoluut, hoogstens situationeel. Daarop vormen functionarissen op besluitvormende posities géén uitzondering. Zolang zij denken van wèl, is Metapatroon dus kansloos.

Aan genoemd boek door Buytendijk is èxtra belangwekkend, dat hij dergelijk gedragsituationisme reeds met zoveel woorden bepleit. Nee, ik geloof niet dat ik iemand alsnog tot gebruik van Metapatroon beweeg door op die overeenkomst te wijzen. Over zelfbeeld gesproken, die moeite doe ik – dus – vooral voor mijzelf. Metapatroon is heus zo gek nog niet, zo maak ik me onverminderd wijs. Ik zie opnieuw alle redenen theoretische

¹ In mijn opstel *Variëteitkunstemaker* (2015) is § 2 gewijd aan “Enkele lotgevallen van een werk.”

² Citaten uit Buytendijks boek heb ik in hun oorspronkelijke spelling overgenomen.

³ Allereerst oriënteerde ik me theoretisch op de serie normaalvormen zoals bekend van zgn relationele modellering (van entiteiten); zie *Multicontextueel paradigma voor objectgerichtheid: naar de vijfde objectvorm voor flexibiliteit van informatievoorziening* (1991). Een informele beschouwing over de noodzaak om tot en met theorie te heroverwegen gaf ik in *Vernieuwing als dynamiek van theorie, techniek en toepassing* (1998; verkorte versie in: *Informatie*, jaargang 41, 1999, nr 2). Herformulering van overigens òngewijzigde grondslagen volgde in *Metapattern: context and time in information models* (Addison-Wesley, 2001); daarvan is als zodanig vooral deel 1 relevant, zie ook *The pattern of metapattern: ontological formalization of context and time for open interconnection* (in: *PrimaVera*, working paper 2004-01, Universiteit van Amsterdam, 2004). De semiotische aanleg, inclusief verruiming van semiotisch kader tot ontologie resp. epistemologie, is onderwerp van *Semiosis & Sign Exchange: design for a subjective situationism, including conceptual grounds of business information modeling* (proefschrift Universiteit van Amsterdam, Information Dynamics, 2002). Dit kader acht ik onverminderd geldig. Zie ook o.a. de reeks opstellen *Multiple axiomatization in information management* (in: *PrimaVera*, working paper 2002-6, Universiteit van Amsterdam, 2002), *Dia-enneadic framework for information concepts* (2003) en *Information metatheory* (in: *PrimaVera*, working paper 2003-12, Universiteit van Amsterdam, 2003).

verwantschap te duiden. Dat lijkt me op z'n minst wetenschappelijk optimaal, ook al doet verder niemand eraan mee.

In de titel van Buytendijks boek vermeldt hij beweging. Ik doe zijn strekking zeker géén geweld aan door het in zijn betekenis synoniem te verklaren met gedrag(ing). Hij ziet die betekenis in verband met

de noodzakelijkheid een principiële fundering voor het wetenschappelijk inzicht in de functionele relaties van mens en dier met hun omgeving te zoeken.[p. 13]

Er geldt volgens Buytendijk

het onherleidbare beziel-lichamelijke bestaan van mens en dier [...], dat zich zelf in de constateerbare zinvolle zelfbeweging en het bewegen-worden verwerkelijkt en de situatie constitueert, waarin het verwickeld wordt.[p. 13]

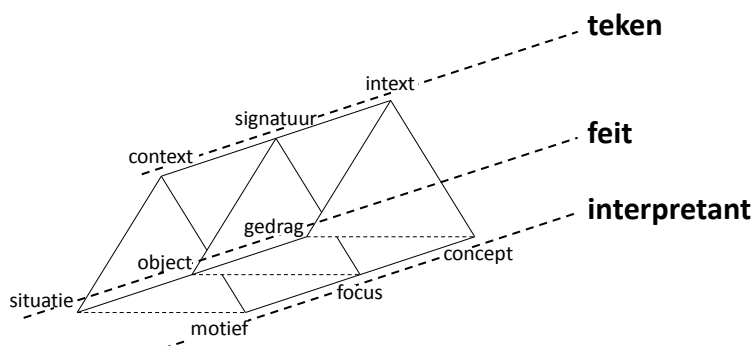
De “zelfbeweging” is, kortom,

een *zich* bewegen in overeenstemming met de bijzondere eisen der *omstandigheden*.[p. 183]

Door de kwalificering van het “beziel-lichamelijke bestaan” als onherleidbaar trekt Buytendijk een grens. Hij veronderstelt er géén grondslag voor, want de kwaliteit van bestaan dient ertoe, dwz als grondslag. Daarvoor is irrationaliteit onontkoombaar. Daarvan geeft Buytendijk meteen met zijn ondertitel blijk. Die luidt: [algemene theorie] als verbinding en tegenstelling van de fysiologische en de psychologische beschouwing. Dienovereenkomstig is zowel verbinding als tegenstelling van object (lees hier vooral: subject) en situatie aan de orde. Daarin komt de “principiële fundering” van Metapatroon volgens – wat ik noem – subjectief situationisme overeen met Buytendijks theorie. Aldus lukt het om een

veelheid van verschijnselen [...] onder één methodisch gezichtspunt te brengen[. p. 17]

Omdat ik met semiotische insteek tevens een formeel kader opstelde, de zgn semiotische enneade,⁴ acht ik die toenmalige bewering door Buytendijk nota bene zelfs nog – veel – sterker gemotiveerd.⁵

figuur 1: semiotische enneade.

⁴ De enneade is een uitbreiding van de semiotische triade die wordt toegeschreven aan Charles S. Peirce (1839-1914). Zie hoofdstuk 2 in *Semiosis & Sign Exchange* voor de ontwikkeling tot hexade, waarna ontwikkeling tot enneade is voortgezet in hoofdstuk 4; zie aldaar o.a. figuur 4.5.2. De hier getoonde figuur is daarvan overgenomen en minimaal bewerkt.

⁵ Verderop stel ik aan de orde, dat Buytendijk m.i. desondanks afwijkende “gezichtspunten” volgt door zijn opvatting van wat hij uitdrukkingsbeweging noemt. Daarover verschil ik met hem kennelijk – dus – nogal principieel van mening. Vooralnog èn vooral mik ik op de methodische aspecten waarvan ik door bestudering van zijn boek ontdekte dat hij ze koestert lang vóórat ik er voor Metapatroon op kwam.

Mooi vind ik – ook – hoe Buytendijk een, toegegeven, negatief kwaliteitscriterium voor axioma's oppert:

Met welke begrippen kunnen wij [vermijden] door een te grote abstractie het wezenlijke der verschijnselen uit het oog te verliezen, of door een te grote concreetheid aan de toevallige veelvormigheid gehecht te blijven?[p. 17]

Tegelijk lees ik juist aan dit citaat af, hoe moeilijk het valt om passende terminologie te kiezen voor uitleg van een nieuw paradigma.

Een werkelijk nieuw veld van ervaringen moet [...] tot een nieuw systeem van begrippen voeren, en wij zullen aantonen, dat de bewegingen der mensen en dieren zulk een nieuw gebied vormen.[p. 20 ... dwz van] de binding van het bewegen aan de situatie en aan de intentionaliteit [van het subject. p. 334]

Het gevaar dreigt dat iemand met vertrouwd taalgebruik juist zijn (lees overal ook: haar, enzovoort) huidige paradigma associeert, dat hij aldus gretig bevestigd ziet. Is het de macht der gewoonte dat Buytendijk melding maakt van “het wezenlijke der verschijnselen”? De crux van radicaal resp. consequent situationisme is immers, dat elk gedrag mede situationeel bepaald is.

Het begrip gedrag sluit in zich een “wie” (subject), die zich gedraagt, en een “wereld” (situatie), waarop het gedrag betrokken is.[p. 20 ... L]evende wezens [tonen] door hun gedragingen zich onmiddellijk als subjecten [...]. de structuur van het gedrag [betreft] de relatie van het subject tot zijn eigen wereld[. p. 37]

Oeps, daar floept “wezens” er nogmaals uit. Hoe dan ook is er gedragsmatig aan het subject in kwestie niets, herhaal, niets volkomen situatieloos, zeg ook maar als – een – wezen met algemene, laat staan onveranderlijke geldigheid. Daarom probeer ik die associatie te vermijden voor voorlichting over situationisme, en zo door over Metapatroon. Opbouwende oriëntatie op variëteit mikt niet op uniforme dingen, maar op variëteit van gedragingen.⁶ Gelet op traditioneel taalgebruik klinkt het merkwaardig om gedragingen evenzovele wezens te noemen. Vooruit, aan gedrag is dan zgn wezenlijk dat het samenloop ‘is’ van situatie en subject.

[O]veral in het levende [is] ontwikkeling, genese van vormen, zonder dat van een prius en posterius gesproken kan worden.[p. 96 ... Er is e]en *gevormde verhouding* tot de buitenwereld[. p. 287]

Dus, netzo radicaal en consequent als situatie telt het subject, vandaar subjectief situationisme:

[H]et persoonlijke der [gedragingen] en van de speciale situatie-structuren waarin zij optreden [...] verschaft aan de waargenomen [gedragingen] een betekenis, die uit de wijze, waarop iemand in een situatie verwickeld is, en uit zijn geschiedkundige positie, zijn verleden en toekomst, strevingen, bedoelingen, zedelijke beginselen, gemeenschapsbindingen, enz. volgt.[p. 21]

Dat noemt Buytendijk

het *functionele* gezichtspunt. [Gedragingen] worden dan *formeel* als functies begrepen, dus als waargenomen verschijnselen, die betrokken zijn op iets, dat buiten het waargenomene ligt, en van waaruit zij als *zinvol* begrepen kunnen worden.[p. 21]⁷

⁶ Zie ook o.a. mijn opstel *The ontological atom of behavior: toward a logic for information modeling beyond the classics* (in: *PrimaVera*, working paper 2002-5, Universiteit van Amsterdam, 2002).

⁷ Op p. 25 definieert Buytendijk nogmaals “[e]en *functie* [...] als een ondeelbaar geheel van veranderingen, dat zinvol betrokken is op iets, dat buiten deze veranderingen ligt.”

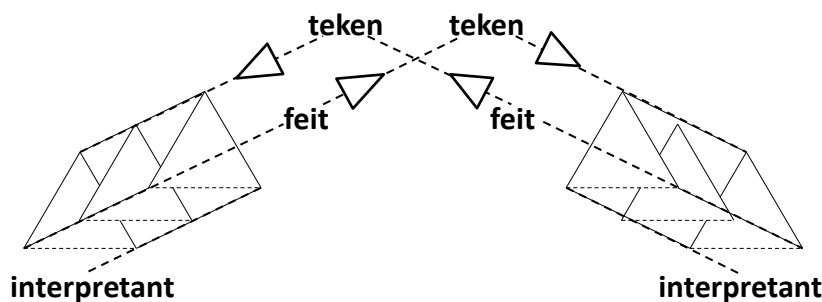
Ter verklaring volgens deze insteek biedt de semiotische enneade m.i. alweer passender axioma's. Met klem wijst Buytendijk er op dat aan fysica géén

methodisch standpunt [kan worden ontleend voor een] leer der levensverschijnselen[, p. 23 ... resp.] der levensverrichtingen[, p. 25 ... te weten] de *functionele* relatie tussen individu en omgeving[, p. 24 ...] maar slechts een *ontijdig metaphysisch* standpunt[. p. 23]

Voor functionele beschouwing gaat het om

wat er gebeurde, wat er gedaan werd. [... G]e gronde zekerheid bestaat, dat de eindconstellatie niet alleen anders is dan die van het begin, maar een andere betekenis heeft. Betekenis echter heeft iets alleen, indien het betrokken wordt op iets anders, dat als waardemaatstaf geldt.[p. 27]

Wat Buytendijk daar met “zekerheid” bedoelt, durf ik niet te zeggen. Zijn suggestie van grond kan ik m.i. echter zelfs beter plaatsen. Met de enneade heb ik het vage groundbegrip van Peirce gedifferentieerd precies volgens de drie elementen die diezelfde Peirce wèl onderling rangschikte als elementen c.q. momenten van semiosis. Die drie overeenkomstig geordende groundbegrippen zijn motief, situatie en context. Omdat de enneade drie dimensies – met elk drie elementen, zie figuur 1 – telt, zijn er evenzovele onderling corresponderende constellaties aan verandering onderhevig. Daarbij geldt het einde van de ene cyclus van semiosis als het begin van de volgende, enzovoort. Zulke voortgaande dynamiek suggereer ik in figuur 2 met een vergaand gestileerde opstelling van twee enneaden;⁸ de gelijkenis met een zgn Möbius-band is opzettelijk.

figuur 2: dynamiek van semiosis met dimensionale momenten.

Voor betekenis in strikte(re) ... zin (lees ook: betekenis)⁹ is de enneadische dimensie van interpretant relevant, met de elementen motief, focus en concept. Ofwel, de onlosmakelijke grond van een concept is een motief. Voor een concept is altijd het bijbehorend motief, zoals Buytendijk stelt, “iets anders [waarop] het betrokken wordt,” zeg ook maar de “waardemaatstaf” in kwestie. Dankzij zulke betekenisstructuur ervaart (lees dus ook: interpreteert) iemand teken- en daardoor feitconstellaties. Betekenis blijft echter categorisch een kwestie van interpretant(dimensie). Door semiosis wisselt betekenis, en zo door naar gedrag, en via teken weer vèrder, enzovoort.¹⁰

Het leven kennen wij slechts door er deel aan te nemen. Dit deelnemend kennen is de eigenlijke betekenis van het begrip *ervaring*.[p. 52 ...] de functionele relatie, waarin men tot iets treedt, bepaalt *wat* het object is.[pp. 293-294]

⁸ Ook deze figuur nam ik over uit eerder werk. De oorspronkelijke versie staat in [Dia-enneadic framework for information concepts](#) (2003).

⁹ Een tekentheorie is noodzakelijkerwijs reflexief. Aan de uitdrukking enz. ervan ligt immers een tekentheorie ten grondslag; zij heeft haarzelf dus consequent nodig.

¹⁰ In § 2.2.2 in *Semiosis & Sign Exchange* waag ik een analyse van enkele tekstpassages door Peirce. Volgens mij beschrijft hij reeds met zoveel woorden dynamiek volgens structureel overeenkomstige cycli, dwz met transpositie van het eerdere eindpunt tot het volgende beginpunt.

Als ik toch iets over zekerheid opmerk, is het dat een subject – tevens – wil nagaan of zijn gedrag het beoogde effect heeft. Maar óók zo'n oordeel resulteert door semiosis als opnieuw een gemotiveerd concept. Als zodanig betreft het – en ook deze formulering rammelt nog aan alle kanten; theoretisch optimaal is wat praktisch het minst rammelt – o.a. een eerder gemotiveerd concept en waarneming – want ook waarneming is allesbehalve neutraal – van wat hij met zijn daarop gebaseerde gedrag veroorzaakt meent te hebben. Van de noodzaak van vèrdere relativering is Buytendijk zich reeds sterk bewust:

[D]eze functionele beschouwingwijze [betreft] eigenlijk niet het gebeuren zelf, maar een *voorgestelde* relatie [...], die slechts voor den beschouwendenden mens bestaat en dus relatief is ten aanzien van zijn standpunt.[p. 27]

Een nadere structuur van “standpunt” biedt Buytendijk echter nog niet, ik bedoel als een gemotiveerd concept met focus, laat staan dat hij overgaat tot duiding ervan als een integrale en integrerende dimensie van een omvattend semiotisch paradigma. Hij houdt er zelfs een m.i. àfwijkende opvatting op na van wat hij uitdrukingsbeweging noemt.¹¹ Wat ik huldig,¹² is zijn principiële pleidooi voor

wetmatigheid [volgens] inzicht in de zin van de samenhang tussen individu en omgeving.[p. 33 ... D]e sfeer der gedragingen [dringt zich] als een zelfstandig phaenomenaal object der wetenschap [...] aan ons op[. p. 36]

Over beweging gesproken, zeg dus vooral ook gedrag, indien

men [...] methodisch het functioneel gezichtspunt [heeft] gekozen[, dan] beweegt men zich in een geheel ander veld van verschijnselen[. p. 33 ...] De functie [...] wordt door het *eindpunt* bepaald, d.i. door het toekomstende.[p. 34]

Het motief van nù verschaft die gerichtheid op later, want de

door het subject bepaalde instelling [is] juist de voorwaarde [...] voor de werkzaamheid[. p 161]

Het is hetzelfde als

houding[, die] een zich *persoonlijk* tegenover een situatie, iemand of iets, plaatsen [betreft], waarbij de houding zowel het persoonlijke zelfstandig-zijn, alsook de verhouding tot de situatie uitdrukt.[p. 180 ... Die] zelfstandigheid [betreft aldus] een functioneel in wisselwerking treden met de buitenwereld [...], dat op afhankelijkheid berust en op onafhankelijkheid gericht is.[p. 323]

Dat mag overigens niet met strikt subjectief bewustzijn – wat dat ook is – worden verward.

[H]et “ik”, als subject van *alle* relaties tot elk *mogelijk* object, [is] nooit op zichzelf als bewustzijnsinhoud gegeven [...]. Het is alleen middellijk ervaarbaar *in* ons bestaan in de wereld, [...] of, zoals men wel zegt, het “ik” bestaat slechts in het *existentieel* bewustzijn.[p. 52]

Het gemotiveerde concept van een subject is onvermijdelijk dat van, opnieuw, een situationeel object. Ik ding aldus wat àf op Buytendijks bewering dat

[h]et subject [...] zich niet in tijd of ruimte [laat] voorstellen[. p. 52]

¹¹ Daarop kom ik, zoals ook een in eerdere voetnoot aangekondigd, verderop terug.

¹² Het gaat mij er met dit opstel om Buytendijk te scharen onder wie ik [variëteitspioniers](#) noem, dwz mensen wier werk actueel is voor opgaven van ontwerp enz. van infrastructurele voorzieningen voor informatieverkeer; zie de gelijknamige rubriek in [Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer](#).

Met de kunstgreep van zgn nul-identiteit laten zich met Metapatroon verschillende situationele (deel)objecten samenhangend modelleren.¹³ Buytendijk lijkt mij daarvan overigens wel degelijks reeds een sterke notie te hebben; hij kwalificeert een subject als

een zuiver *metaphysisch punt* [p. 54 ...] een onzichtbare georganiseerde eenheid.[p. 323 ... maw] die eenheid, die nergens en overal in het dier of de mens is, [...] maar wat het subject zelf is, blijft volledig verborgen.[p. 53]

Elk axioma is zo'n gok. Buytendijk heeft dan gelijk aangaande kennis is van het subject-als-subject. Daarom verwijst ik – voor het subject – naar object. Met focus als enneadisch element heerst een verdeling over voor- en achtergrond, dwz concept en motief. Zodra een motief echter geconceptualiseerd raakt, is het ... geen motief meer.

In de existentiële deelname [...] kan de *grond* [...] niet tot een zelfstandig object, iets wat tegenover ons staat, worden[. ... Zij] wordt een ledig begrip en een onvoorstelbaarheid, indien men haar op zichzelf tot object [...] van ons denken en voorstellen zou willen maken.[p. 53]

Wat de toekomstoriëntatie van functie betreft is, zoals de enneade structureel duidt, een motief weliswaar subjectief, maar borgt situationele (gedrags)oriëntatie van datzelfde subject. Samenloop, dus.

Het gaat bij de opvatting der bewegingen als functies om *vitale* relaties en *vitale* waarden, om gedragsvormen en situatieverhoudingen, om positioname, actie en reactie[. p. 36]

Terecht besteedt Buytendijk uitgebreid aandacht aan positionering van passende wetenschap:¹⁴

Het begrip subject is evenals het functiebegrip er een, dat een bewegingsleer eerst *mogelijk* maakt, dat dus a priori is aan alle concrete ervaringen omtrent het gedrag van mens en dier [...] die zich in de relatiesfeer van individu en situatie voltrekken en het begrip subject vooronderstellen, als *dat*, wat iets [...] doet[. p. 51]

Voor zo'n wetenschap, en Buytendijk drukt zich nog mild uit,

rijst er een ernstige twijfel aan de waarde van het vivisectorisch experiment.[p. 399]

Het object van vivisectie is immers, zachtjes uitgedrukt, nogal beperkt in zijn ... zelfbewegingen. De bewegingsleer veronderstelt daarentegen een

vitale ruimte, waarin het subject zich beweegt[. ... Voor] het leven van mens en dier [geldt] *primair* [...] een bijzondere verhouding tot de buitenwereld en tot het eigen bestaan[. ...] De vitale ruimte van mens en dier is een *omgangsruimte*[. p. 79]

Een synoniem voor omgangsruimte vind ik verkeersruimte. Aan dat woord geef ik als zgn informatiekundig ontwerper de voorkeur vanwege de eenvoudiger associatie met infrastructuur. Infrastructurele voorzieningen voor zgn informatieverkeer moeten berekend zijn op – facilitering van – reële betekenissenvariëteit Dat is inherent aan pluriformiteit van maatschappelijke gedragingen, en dat is waarvoor Metapatroon als modelleertaal volgens het beginsel van recursieve contextuele verbijzondering optimaal geschikt is (en tot dusver

¹³ Voor toelichting, zie o.a. § 1.11 in *Metapattern: context and time in information models* en de rubriek *interdependente identiteit/interdisciplinaire grondslagen* in *Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer*.

¹⁴ Deel I van *Algemene theorie der menselijke houding en beweging* heeft *Beginselen ener functionele bewegingsleer* als titel. De inhoud (pp. 15-136) leent zich m.i. bij uitstek voor inleidende studie van informatiekundige ontwerpbeurt.

gangbare methoden principieel tekort schieten). Aan de hand van Buytendijks – aanzet tot – bewegingsleer wijs ik er hier nog maar eens op, dat methoden die gedragingen- resp. betekenisvariëteit feitelijk ontkennen, op reële verkeersschaal slechts averechts kunnen uitpakken. Bijna zeventig jaren nadat Buytendijk *Algemene theorie der menselijke houding en beweging* publiceerde, zijn ideeën over reële variëteit nog steeds niet opgenomen in de hoofdstroom van informatiekunde. En Buytendijk geeft nota bene aan, dat hij het ook niet allemaal zelf verzon. Kortom, we zouden al véél langer beter moeten weten.¹⁵ Terwijl Buytendijk beweert

het als een vooruitgang te begroeten, dat de leer der levensverschijnselen en dus ook de bewegingsleer zich principieel van het fysische denken emancipeert[. p. 98]

viert zulk, zeg maar, bewegingsloos denken onverminderd hoogtij onder opdrachtgevers en –nemers van voorzieningen voor informatieverkeer (die daardoor niet kunnen voldoen aan reële eisen van passende variëteit). De waarschuwing van Buytendijk is dringend genoeg:

[Z]onder een voortdurende confrontatie met de empirische gegevens [vervalt] men [...], als in vroeger tijden, in een deductief en steriel begripsschema [...], dat de vooruitgang [...] eerder belemmert dan bevordert.[p. 98]

Ik vrees dat informatiekunde qua – axiomatisch – begripsschema dat primitieve stadium zelfs nooit ontstegen is. Volgens mij kan ik weinig anders doen dan op de redelijkheid van variëteitsoriëntatie te blijven wijzen. Dat is allesbehalve een eigenzinnige opvatting, zoals ik ditmaal dankzij Buytendijks werk kan verduidelijken.

In de nabije ruimte zijn wij georiënteerd door de structuur der situatie en de afhankelijkheid van ons standpunt en door de door onze bewegingen bepaalde eigenschappen der dingen[. p. 87]

Buytendijk verbindt er

de onmogelijkheid ener toepassing van het causaliteitsprincipe bij het ontstaan der gevormde bewegingen [p. 96]

aan. Ik volg de opvatting van Arthur Schopenhauer (1788-1860) die ook in tekens een oorzaaksoort ziet. En het is Peirce's begrip semiosis dat teken als een onlosmakelijk element opneemt in cycli van oorzaak en gevolg (vervolgens omvat de enneade teken als dimensie, met drie nadere elementen).¹⁶ Figuur 2 toont het karakteristieke verloop volgens oorzakelijkheid met o.a. tekencomponent. Dat verschilt kwalitatief van grondslagen voor fysica en cybernetica met botsingen resp. impulsen. Van botsing naar teken neemt het aandeel in veroorzaking af; er zijn volgens verwickelder dynamiek in toenemende mate andere factoren van belang (die dan met hetzelfde recht oorzaken kunnen heten).¹⁷

[E]en echte functionele ordening der menselijke bewegingen [gaat uit] van de betekenis of zin, die de beweging bezit. [...] Die] zin [kan] alleen gekend worden bij een zo volledig mogelijk inzicht in de omstandigheden, de situatie (en haar historische ontwikkeling), waaronder zij wordt uitgevoerd.[p. 103]

¹⁵ Dat probeer ik met opstellen nav het werk van vroegere denkers/doeners te documenteren. In die reeks is onderhavig opstel de zoveelste aflevering.

¹⁶ Hoe de enneade een mengsel is van zulke ingrediënten staat beschreven in *Semiosis & Sign Exchange* (deel 1).

¹⁷ Wellicht had Buytendijk zoiets in gedachten door op p. 102 “aanleiding” te noemen als één van de drie aspecten die hij van een beweging onderscheidt. Volgens hem zijn “uitvoeringswijze” en “betekenis” de twee andere aspecten. De semiotische enneade biedt een alweer – veel – rijker verklaaringskader (wat dus ‘veroorzaakt’ is door Peirce's principiële integratie van het tekenbegrip).

Op p. 276 onderscheidt Buytendijk “aanleidingen” expliciet van “oorzaken (toereikende gronden).” Dat lijkt me zelfs voor fysica achterhaald; zie een voetnoot verderop met verwijzing naar Bohr's complementariteitsbeginsel.

...] In concreto bestaan er [...] alleen *zich bewegende mensen* (en dieren) en wel onder bepaalde omstandigheden, in bepaalde situaties.[p. 105]

De relevante situatie is echter niet ... objectief, maar wat het subject in kwestie ervaart met resp. als een motief:

Een motief is een antecedent, dat door zijn zin werkzaam is.[p. 104]

Eigenlijk betreft een motief een situatieverloop. Het gaat om de bestemming van gedrag uit een situatie naar een situatie.

De situatie [...] wordt mede door het subject met zijn voornemens, emoties, voorgeschiedenis en speciale bedoelingen “*gemaakt*” en de [...] situatie druk[t] zich mede in de bereidheid tot reactie en de houding uit.[p. 124 ...] De doorleefde toekomst is een onderdeel van het functionele, vitale verband tussen individu en situatie. Geen gedrag is mogelijk zonder anticipatie[. p. 252 ... D]e tijdelijke en inconstante voorwerpsvoorstelling hangt van de momentane doelvoorstelling af en deze laatste van de geanticipeerde handeling.[p. 294]

Wat een subject er eventueel over rapporteert, verloopt – ook nog eens – over conceptualisering tot

motief als redelijk inzichtelijke grond[. p. 118]

Het naïef realisme van klassieke fysica, zo stelt Buytendijk met zoveel woorden, komt voor “inzicht” daarentegen nogal wat variabelen tekort.¹⁸ Door, zeg maar even, de flessenhals van onvermijdelijke focus(ering) blijft het echter ‘redelijk’ gissen naar

de achter de waarneembare individuele levensuitingen verborgen werk-oorzaken[. p. 121 ...] Op verschillende wijze heeft men de “oorzaak” van de willekeurige beweging trachten te definiëren. Men spreekt wel van bewegingsvoorstellingen, bewegingsplannen of bewegingsschema’s[. ... Het is] ons [echter] *volkomen* onbekend, hoe en waardoor de uitvoering ener willekeurige beweging tot stand komt.[p. 125]

(Ook) de enneade is daarom een principieel òntoetsbare hypothese,¹⁹ maar vestigt in elk geval wèl alweer een krachtiger

theorie [...] waarin de motivering, het voornemen en de uitvoering concreter met elkaar verbonden worden.[p. 121]

Het is natuurlijk de vraag hoeveel theorieën nodig zijn. Indien de theorie klopt dat gedrag subjectief-situationeel geldt, zijn er feitelijk netzoveel ... theorieën als configuraties van subjecten en situaties. Tja, die conclusie haalt ook meteen de ene uitgangstheorie onderuit ... Wellicht laat Buytendijk zich erdoor overweldigen:

In het dagelijks leven komen alle mogelijke combinaties voor[. ...] De oorzaak voor het ontbreken van elke regel ligt in de veelheid van situaties[. p. 169]

Er bestaat een praktische uitweg door de gezochte theorie resp. regel – een – metatheorie te noemen. Dat vind ik precies waarom Buytendijk zich wel degelijk en met diepgravend inzicht bekommert.

¹⁸ Ter verklaring van zgn kwantummechanische verschijnselen oppert Niels Bohr (1885-1962) het complementariteitsbeginsel. Dat komt neer op situationisme, zij het niet subjectief. Zie ook mijn opstel [Metapattern for complementarity modeling](#) (2014).

¹⁹ Dat is geen tekortkoming, maar inherent aan axioma’s.

Toch kan de veelheid der verschijnselen onder één enkel gezichtspunt worden gezien, nl. dat van de *functionele adaptatie* aan de situatie, van de doelmatigheid in het gebruik der middelen, meestal ook van de economie der uitvoering.[p. 273]

Dus, alles bij elkaar hoeveel metatheorieën? Als het zo is, dat een (meta)theorie veronderstellingen over oorzakelijkheid levert, zijn er netzoveel van als er oorzaaksoorten gelden, vice versa. Schopenhauer noemt drie van die soorten. In mijn termen, massa, prikkel en teken. In het verlengde van een bepaalde oorzaaksoort gaat het steeds om één categorie verschijnselen. Nota bene, met dekking van 'haar' oorzaaksoort behoren uitzonderingen in diezelfde categorie principieel uitgesloten te zijn. Zou desondanks een dergelijk uitzonderingsverschijnsel 'bestaan,' dan klopt de (meta)theorie domweg niet.

De armoede van de beschikbare begrippen werkt niet alleen als [...] dwang [...], maar ook als een gezichtsveldbeperking[. p. 219]

Ter verbetering kan c.q. moet theoretisch worden gesleuteld, dwz aan de constituerende variabelen en/of hun samenhang (lees ook: onderlinge verhoudingen), totdat het verschijnsel in kwestie als uitzondering oplost. Elk concreet verschijnsel dat ermee verklaard moet kunnen worden, vergt immers beschrijving (lees ook: modellering) als een configuratie van die variabelen met specifieke waarden. Een ingrijpende wijziging van axioma's heet dan een paradigmawissel.

Door dit metatheoretische standpunt ben ik het zelfs pertinent niet met Buytendijk eens dat hij qua

betekenis van de bewegingen [...] gemakkelijk twee groepen onderscheid[t. p. 126]

Wat mij betreft bepleit hij immers terecht zoveel mogelijk "één methodisch gezichtspunt," en dat dreigt op die manier verloren te gaan. In de eerste plaats zijn er volgens Buytendijk

handelingen[, dwz bewegingen] die betrokken zijn op een eindpunt, een doel en hieraan hun betekenis ontlenuen.[p. 126]

Volgens de enneade is elke zgn handeling een situationele gedraging en als zodanig altijd subjectief gemotiveerd. Buytendijk onderscheidt echter bewegingen die ik dan ongemotiveerd resp. situatieloos zou noemen (maar als zodanig illusoir zijn). Want ten tweede, zo stelt Buytendijk, zijn

uitdrukkingsbewegingen [...] *niet* op het bereiken van een doel gericht, maar bezitten een betekenis in zichzelf.[p. 126]

Naar de aard van het betekenisbegrip kan dat niet, althans niet volgens het enneadische schema en trouwens evenmin volgens Buytendijks eigen door-en-door situationistische aannames. Oh ja, volgens hem

is er nog een derde specifiek menselijke functionele groep, de *representatieve* bewegingen. Zij zijn evenmin als de uitdrukkingsbewegingen op een buiten hen gelegen doel gericht, maar zij zijn wel betrokken op een van de beweging onafhankelijke betekenis, doordat zij er heen verwijzen, deze vertegenwoordigen, deze *bedoelen* aan te duiden.[pp. 126-127]

Wat Buytendijk m.i. onbewust nog parten speelt, is de traditie van verklaringen volgens bewustzijn. Veelbetekenend (!) is zijn erkenning dat

bewegingen niet altijd [zijn] te onderscheiden [volgens de veronderstelde groepen]. Wij zullen [...] overgangsvormen (mengvormen) tussen alle soorten van functioneel te onderzoeken bewegingen

aantreffen.[pp. 128-129 ... Het is] duidelijk, dat houding en beweging van iemand *dubbelzinnig* zijn en het [is] soms zelfs niet mogelijk [...] een handeling van een uitdrukkingsbeweging te onderscheiden.[p. 131]

Deze beweringen illustreren,²⁰ hoe een eerdere theoretische keuze prompt verder verloop bepaalt c.q. beperkt. Ja, dat geldt uiteraard óók voor mij en de axioma's die ik op mijn beurt voorstel en dan volg. Wat Buytendijk betreft gaat het erom, dat hij – pas – tot het begrip “mengvorm” komt, omdat hij uitgaat van verschillende groepen. Daarentegen wantrouw ik die aanduiding. Ik ben daardoor geneigd de uitgangspunten te heroverwegen. Is herontwerp van axioma's nodig? Zodra ze relevante verschijnselen enkelvoudig helpen te verklaren, bestaat evenwicht tussen theorie en praktijk ..., inderdaad, altijd maar weer voor zolang als het duurt.

Als ik Buytendijk begripsmatig probeer tegemoet te komen, zou ik zeggen dat een subject zich in een situatie zelfvoorzienend kan gedragen òf daarvoor andere subjecten wil inschakelen. In beide gevallen is semiosis aan de orde. Wanneer hij zelfvoorzienend aan de slag is, heeft hij dat óók ‘bedacht’ en toetst voortgang resp. uitkomst. Inderdaad,

[n]oemt men dus de gewaarwordingen en de bewegingen een eenheid, dan sluit dit in, dat zij in een structuurverband [...] verenigd zijn en elkander wederkerig bepalen [volgens] een *functioneel kringloopproces* [p. 260]

Dat is precies de strekking van figuur 2 als schets van dynamiek volgens tekenbemiddeling à la Peirce. Of wanneer het ene subject ‘bedenkt’ een ander het werk te laten doen, te waarschuwen e.d., adresseert hij zijn gedrag-met-tekenpotentieel niet aan zichzelf, maar aan een ander subject. Met subjecten weten we het echter nooit. Stel dat een ander subject zijn zelfvoorzienend gedrag waarneemt, kortom, opvat als teken ...²¹ Enfin, ik vind Buytendijk classificatie van bewegingen juist verwarrend. Graag blijf ik zijn m.i. opbouwende hoofdlijn natrekken, en die luidt

dat de functionele betekenis eerst door de relatie met de situatie en haar ontwikkeling ontstaat.[p. 132]

Als dat nu zo is, vind ik het niets meer of minder dan logisch – klopt, dat is een andere logica; ik noem haar stelselmatige of variëteitenlogica – om ook en vooral de methode voor betekenissenmodellering dáárop te enten. Die helpt dan met eenduidige ordening van variëteit, dwz van

gedragswijzen, die door de situatie en de intentionaliteit van de persoonlijke instelling bepaald worden.[p. 159]

Want, voor de zoveelste keer wijst Buytendijk er op, het is zo

dat onze verhouding tot de omgeving tot de omgeving [...] voortdurend de grondslag onzer bewegingen levert.[p. 265]

Het voornaamste verschil met Buytendijk blijft ertoe beperkt, dat hij zich steeds op één persoon (lees ook: subject) en diens gedragingsvariëteit oriënteert. En daarvoor kiest hij

²⁰ Op p. 329 herhaalt Buytendijk, dat het “[d]e vraag is [...] of deze functies ook steeds gescheiden zijn.” Op p. 330 vervolgt hij met de stelling, dat, “[i]nderdaad bezitten alle handelingen van uitgesproken intentioneel karakter een dergelijk uitdrukkingskarakter.” Wat mij betreft geldt principieel voor gedrag dat het intentioneel is. Maar het ‘uitspreken’ van het motief in kwestie is dan weer onmogelijk (omdat het, zoals ik al aangaf, daarvoor geconceptualiseerd moet zijn, waardoor het niet langer het, zeg maar, oorspronkelijke motief is).

²¹ Over “één methodisch gezichtspunt” gesproken, elk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid (Engels: every sign is a request for compliance). Zie verder o.a. *Semiosis & Sign Exchange*.

lichaamsbewegingen als insteek. Voor voorzieningen voor informatieverkeer moeten tevens verschillen met eventuele samenhang tussen subjecten tellen, terwijl tekengedrag (lees ook: taalgebruik, in de ruimste betekenis van taal ... en van gebruik) de insteek moet vormen. Met terugwerkende kracht is echter de aanzet ervoor – ook – duidelijk bij Buytendijk herkenbaar, en wel dat

gedrag [...] in de sfeer der relaties tussen het subject en de situatie gelegen is.[p. 218]

Wie dit voor zijn eigen gedragingen overweegt, zal grif toegeven dat hij op een vlakke vloer anders loopt dan op een trap, enzovoort. Dat hij voor een doelpunt van zijn favoriete club juicht, maar een tegendoelpunt niet kan uitstaan. Wat is er dan zo ingewikkeld aan om die overtuiging omtrent eigen gedragingen dóór te trekken? Zo ‘werkt’ het voor alle mensen. En als ‘we’ kunstmatige voorzieningen voor ons informatieverkeer treffen, hebben ‘we’ er pas werkelijk iets aan met ruimte voor reële betekenissenvariëteit. Dat vergt zgn contextuele verbijzondering als onderdeel van tekens: Metapatroon.

Waarom gaat dat nog steeds mis? Het zou de vrees van beleidsmakers en besluitvormers voor chaos kunnen zijn. Zo van, het bedrijf, de organisatie, de stad, het land, noem maar op, is prompt onbestuurbaar zodra iedereen maar zijn gang kan gaan. Standaardisatie is nu eenmaal noodzakelijk, nietwaar? Nee, dat is *niet* waar, althans verre van absoluut. In maatschappelijk verkeer stemmen deelnemers hun ‘gangen’ onderling af. Ja, dat vergt verkeersregels. Zulke regels zijn er om verkeer te bevorderen, met variëteit van dien. Daartoe volstaan slechts luttele vaste verkeersregels. Wie geen onderscheid maakt tussen vaste regels en wat ermee flexibel en aldus optimaal verloopt, ontkent feitelijk – de behoefte aan – variëteit. Een passende regel voor informatieverkeer luidt dan dat informatie (lees ook: een teken) nodige en voldoende context moet bevatten voor de beoogde wederpartij(en) in communicatie. Dat is het meteen qua regels ook wel zo’n beetje. Is dat zo moeilijk? Dankzij context is tevens audit trail geborgd, wat willen beleidsmakers en besluitvormers in en voor democratie nog meer? Zij zitten er toch niet om ontplooiing te frustreren?

De toenemende differentiatie [...] gaat met een aanpassing aan de structuur der situatie gepaard. [...] Naarmate de handeling meer aan een gedetailleerd structuurverband van condities gebonden wordt, doet zich dit aan ons voor als een groter vrijheid.[p. 300]

Wat de huidige generatie beleidsmakers en besluitvormers betreft, heb ik nog geen andere verklaringen verzonnen dan of dat ze vooralsnog door de bank genomen gebrekkig inzicht hebben in verkeersbewegingen

als ondeelbaar geheel van regel en oorspronkelijkheid, van vrijheid en gebondenheid[p. 561]

of dat ze het bevorderen van ongelijke verhoudingen voor eigen voordeel tot hun taak rekenen. Omdat hun onwetendheid van werk zoals van o.a. Buytendijk me nog het redelijkst lijkt, houd ik maar vol met serieuze pogingen tot opbouwende voorlichting (die anders hopeloos zijn). Daarvoor is tevens enige kritiek onontbeerlijk, want

[i]n alle gevallen [...] waarin vaste coördinaties reeds bestaan, is het noodzakelijk deze eerst te verbreken, wil men een nieuwe coördinatie vormen.[p. 454]